

**Андрій Криськов¹, Анжеліка Баран¹, Аліна Леськів²,
Тетяна Несторенко³**

*Тернопільський національний технічний університет ім. Івана Пулюя
(Україна)¹*

*Державна Академія Прикладних Наук у Ярославі (Республіка Польща)²
Сілезька Академія (Республіка Польща)³*

**Andrii Kryskov¹, Anzhelika Baran¹, Alina Leskiw²,
Tetyana Nestorenko³**

*Ternopil Ivan Puluj National Technical University (Ukraine)¹
State Academy of Applied Sciences in Jaroslaw (Poland)²
Academy of Silesia (Poland)³*

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ МЕДІА ЯК СУБ'ЄКТІВ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

LEGAL REGULATION OF THE MEDIA AS A SUBJECT OF INFORMATION ACTIVITY UNDER MARTIAL LAW IN UKRAINE

Резюме. Досліджено правове регулювання медіа як суб'єкта інформаційної діяльності в умовах воєнного стану в Україні. Проаналізовано дискусійні питання щодо особливостей функціонування медіа у період воєнного стану, коли державні органи мають право вводити додаткові обмеження на діяльність медіа для захисту національної безпеки та громадського порядку. Зокрема, питання обмеження свободи слова, цензури та відповідальності журналістів за поширення потенційно шкідливої інформації. Окремо розглянуто питання взаємодії медіа з органами державної влади, особливості висвітлення військових операцій, а також вплив воєнного стану на доступ громадян до інформації.

Автор наголошує на важливості збалансованого підходу до регулювання інформаційної діяльності, що має забезпечувати як безпеку держави, так і дотримання демократичних стандартів у сфері свободи слова. У статті також піднімаються питання захисту журналістської діяльності в умовах воєнного часу. Висновки статті акцентують на необхідності вдосконалення законодавчої бази для забезпечення належного регулювання діяльності медіа під час воєнного стану та наданні журналістам чітких правових орієнтирів, що допоможуть уникнути порушень прав громадян та сприятимуть підтримці інформаційної безпеки України.

Summary. *The legal regulation of the media as a subject of information activity under martial law in Ukraine is studied. The author analyses the controversial issues related to the peculiarities of media functioning during martial law, when the state authorities have the right to impose additional restrictions on media activities in order to protect national security and public order. In particular, the issues of restrictions on freedom of speech, censorship and the liability of journalists for disseminating potentially harmful information are addressed. The author also examines the issues of media interaction with public authorities, the specificities of covering military operations, and the impact of martial law on citizens' access to information.*

The author emphasises the importance of a balanced approach to the regulation of information activities, which should ensure both state security and respect for democratic standards of freedom of expression. The article also raises the issue of the protection of journalistic activities in times of war. The article's conclusions emphasise the need to improve the legislative framework to ensure proper regulation of media activities during martial law and to provide journalists with clear legal guidelines that will help prevent violations of citizens' rights and contribute to maintaining Ukraine's information security.

Вступ. Актуальність пропонованої теми обумовлена тим важливим місцем, яке займають медіа в українському інформаційному суспільстві й потребою їх належного правового регулювання в умовах воєнного стану. Сьогодні, як ніколи, громадяни потребують доступу до достовірної, об'єктивної та своєчасної інформації про ситуацію в країні, щоб адекватно оцінювати реалії, формувати громадську думку та приймати обґрунтовані рішення. Наявність такої інформації дозволяє зміцнити почуття національної єдності та підтримувати моральний дух громадян. Крім того, в умовах війни зростає необхідність у швидкій та якісній інформації для координації дій різних структур держави та населення, для мобілізації ресурсів суспільства на боротьбу з агресором.

Суспільна важливість окресленої проблематики також підсилюється через необхідність загалом забезпечення реалізації свободи слова та, зокрема, незалежності та незаангажованості медіа в умовах воєнного стану. Адже без цих основоположних принципів демократії, неможливо уявити існування прозорості та відповідальної влади, саме через такі медіа та вільний доступ до інформації суспільство контролює дії державних органів. Як зазначено у заяві Верховної Ради України «Про цінність свободи вираження поглядів, забезпечення діяльності журналістів і засобів масової інформації під

час воєнного стану», Україна не може наслідувати тоталітарну практику країни-агресора. Тому забезпечення передбачених Конституцією України гарантій свободи вираження поглядів, вільного отримання, збору та поширення інформації (з урахуванням обмежень законодавства України щодо воєнного стану) має бути одним із ключових завдань держави [1].

Водночас важливо зазначити, що свобода слова в демократичній державі не є абсолютною і підлягає певним обмеженням, особливо в умовах воєнного стану. Оскільки країна-агресор неодноразово використовувала інформацію як засіб ведення війни, поширюючи дезінформацію та здійснюючи інформаційні атаки, виникає необхідність впровадження заходів, спрямованих на забезпечення інформаційної безпеки. Тому в умовах війни доцільним є введення певних обмежень щодо діяльності медіа. Проте відповідні обмеження повинні бути регламентовані законом і застосовуватися лише тоді, коли це необхідно для забезпечення безпеки держави та суспільства. Таким чином, держава повинна забезпечити баланс між захистом свободи слова та захистом національної безпеки. Це завдання вимагає чіткого регулювання інформаційного простору і встановлення правил, які враховують як потреби суспільства у вільному доступі до інформації, так і необхідність захисту державних інтересів. Тому питання правового регулювання медіа в умовах воєнного стану, їх діяльності та відповідальності в таких умовах потребує детального опрацювання та осмислення.

Основна частина. Діяльність медіа в умовах воєнного стану є надзвичайно важливою та відповідальною, вони виконують низку ключових функцій, які допомагають суспільству орієнтуватися у складній ситуації. По-перше, медіа надають людям достовірну та оперативну інформацію про поточні події, що має вирішальне значення для безпеки громадян. інформують про загрози, стан бойових дій, гуманітарну ситуацію та інші критично важливі аспекти. По-друге, медіа виступають важливим інструментом боротьби з дезінформацією та пропагандою, яка часто використовується ворогом під час війни. Правдиве висвітлення подій допомагає зберігати моральний дух суспільства, запобігати паніці та зміцнювати національну єдність. По-третє, міжнародні медіа привертають увагу світової спільноти до війни, що може сприяти залученню міжнародної допомоги та тиску на агресора. Їхня робота сприяє поширенню інформації про порушення прав людини, воєнні злочини та інші факти, що впливають на формування міжнародної думки.

З початком повномасштабної війни перед українським законодавцем постало складне завдання забезпечення балансу між захистом свободи слова та захистом національної безпеки. Закон України «Про медіа», прийнятий 13 грудня 2022 року став першим у Європі, який визначив правові основи регулювання діяльності медіа в умовах воєнного стану. Розділ 9 даного Закону визначає обмеження щодо змісту інформації в медіа, пов'язані зі збройною агресією; обмеження щодо структури власності та фінансування медіа під час збройної агресії. Окреслює особливості регулювання діяльності у сфері медіа на тимчасово окупованих територіях тощо. Розділ 9 є обмеженим у часі: визначені ним положення починають працювати з моменту визнання Верховною Радою України певної держави державою-агресором (державою-окупантом), і його дія триває ще протягом п'яти років із дня прийняття Парламентом рішення про скасування такого статусу. Упродовж такого п'ятирічного строку Верховна Рада зобов'язана щорічно переглядати необхідність застосування передбачених цим розділом обмежень та ухвалювати постанову про продовження дії чи скасування чинності положень цього розділу.

Відповідно до цього закону встановлено можливість працівників медіа висвітлювати інформацію про підготовку та застосування військових сил оборони, участь ЗСУ у процесі відсічі збройної агресії проти України, загальні відомості щодо результатів завершених бойових дій (за погодженням із командуванням), проте з певними обмеженнями. Зокрема, забороняється поширювати:

1) інформацію, що висвітлює збройну агресію проти України як внутрішній конфлікт, громадянський конфлікт чи громадянську війну, якщо наслідком цього є розпалювання ворожнечі чи ненависті або заклики до насильницької зміни, повалення конституційного ладу чи порушення територіальної цілісності;

2) недостовірні матеріали щодо збройної агресії та діянь держави-агресора (держави-окупанта), її посадових осіб, осіб та організацій, що контролюються державою-агресором (державою-окупантом), у разі, якщо наслідком цього є розпалювання ворожнечі чи ненависті або заклики до насильницької зміни, повалення конституційного ладу чи порушення територіальної цілісності;

3) програми та матеріали (крім інформаційних та інформаційно-аналітичних програм), одним із учасників яких є особа, внесена до Переліку осіб, які створюють загрозу національній безпеці;

4) музичні фонограми, відеограми, музичні кліпи, розповсюдження яких заборонено відповідно до частини другої статті 15 Закону України «Про культуру».

Висвітлення діяльності органів влади держави-агресора (держави-окупанта) в інформаційних та інформаційно-аналітичних програмах та/або матеріалах має супроводжуватися повідомленням про статус держави-агресора (держави-окупанта). Також Закон України «Про медіа» окреслив обмеження, щодо існування та діяльності медіа держави-агресора на території України. А саме, відповідно до ст.120 суб'єктом у сфері медіа під час воєнного стану в Україні не може бути:

1) фізична особа, яка є громадянином держави-агресора (держави-окупанта) за виключенням осіб, що мають дозвіл на тимчасове або постійне проживання в Україні;

2) юридична особа, зареєстрована у державі-агресорі (державі-окупанті);

3) юридична особа, в якій кінцевим бенефіціарним власником, ключовим учасником чи власником істотної участі на будь-якому рівні ланцюга володіння корпоративними правами є фізична особа, яка є громадянином або резидентом держави-агресора (держави-окупанта), чи юридична особа, зареєстрована в такій державі або з місцезнаходженням в такій державі;

4) юридична особа, що отримує фінансування (кредити, займи, позики, інвестиції, внески спонсорів, благодійні внески, іншу фінансову допомогу) від фізичних осіб, що є громадянами держави-агресора (держави-окупанта), юридичних осіб, зареєстрованих в такій державі або з місцезнаходженням в такій державі.

У разі якщо такі суб'єкти вже є ліцензіатами як медіа, Національна рада анулює ліцензію, скасовує реєстрацію або звертається до суду з позовом про анулювання ліцензії. Закон також передбачає вимоги до медіа у разі, якщо вони опинилися в тимчасовій окупації. У разі тимчасової окупації території Національна рада ухвалює рішення про тимчасове призупинення ліцензій всіх суб'єктів, чия адреса, за якою здійснюється редакційний контроль, знаходиться на окупованій території [2].

Працівники медіа мають право збирати інформацію в районах проведення воєнних дій виключно за умови отримання акредитації, а після закінчення роботи повинні передати відзнятий матеріал для проведення перевірки на предмет наявності відомостей, що не підлягають розголошенню.

До інформації, поширення якої може призвести до обізнаності противників про дії Збройних Сил України, а також інших складових сил оборони, негативно вплинути на процес виконання завдань за призначенням в умовах правового режиму воєнного стану, належить:

- Найменування військових частин (підрозділів) та інших військових об'єктів в районах виконання бойових (спеціальних) завдань, географічні координати місць їх розташування;

- Чисельність особового складу військових частин (підрозділів);

- Кількість озброєння та бойової техніки, матеріально-технічних засобів, їх стан та місця зберігання;

- Описи, зображення та умовні позначки, які ідентифікують або можуть ідентифікувати об'єкти;

- Інформація щодо операцій (бойових дій), які проводяться або плануються;

- Інформація щодо системи охорони та оборони військових об'єктів та засобів захисту особового складу, озброєння та військової техніки, які використовуються (крім тих, які видимі або очевидно виражені);

- Порядок залучення сил та засобів до виконання бойових (спеціальних) завдань;

- Інформація про збір розвідувальних даних (способи, методи, сили та засоби, що залучаються);

- Інформація про переміщення та розгортання своїх військ (найменування, кількість, місця, райони, маршрути руху);

- Інформація про військові частини (підрозділи), форми, методи, тактику їх дій та способи застосування за призначенням;

- Інформація про проведення унікальних операцій із зазначенням прийомів та способів, що використовувались;

- Інформація про ефективність сил і засобів радіо-електронної боротьби противника;

- Інформація про відкладені або скасовані операції;

- Інформація про зниклий або збитий літак, літальний апарат, зникле судно та пошуково-рятувальні операції, які плануються або проводяться;

- Інформація про планування та проведення заходів забезпечення безпеки застосування військ (дезінформація, імітація, демонстративні дії, маскування, протидія технічним розвідкам та захист інформації);

- Відомості про проведені інформаційно-психологічні операції, ті, що проводяться, а також плануються;

– Інформація, яка має на меті пропаганду або виправдання широкомасштабної збройної агресії Російської Федерації проти України [3].

Несанкціоноване поширення інформації про підрозділи Збройних Сил України чи інших військових формувань України, дислокацію Збройних Сил України чи військових формувань України, переміщення, переміщення чи розміщення Збройних Сил України чи військових формувань України, створеного відповідно до законів України, на час дії воєнного стану тягне за собою відповідальність згідно із ст.114-2 КК України [4].

Спільною заявою Міністерства культури та інформаційної політики України, Міністерства оборони України та представників медіа від 27.04.2022 визначено комендантську годину, після закінчення якої дозволяється публікація окремої інформації [5].

Зафіксовано, що, зокрема, журналісти можуть одразу після ворожого обстрілу збирати інформацію на місці бойових дій. Однак оприлюднення зроблених фото та відео дозволено для військових об'єктів після 12 годин, для цивільних – через 3 години. Не пізніше ніж за 1 добу після події військовим адміністраціям рекомендовано надавати медіа додаткову інформацію про руйнування внаслідок дій противника [1].

Також варто зазначити, що зловживання свободою діяльності друкованих ЗМІ та телерадіоорганізацій для виправдання збройної агресії російської федерації проти України є неприпустимим. Зокрема, забороняється використовувати засоби масової інформації для:

- пропаганди держави-агресора та її органів, російсько-нацистського тоталітарного режиму, через їх акти військової агресії проти України, які підтримують або прославляють представників терористичної державної влади та їхні дії щодо створення позитивного іміджу терористичних держав, які виправдовують або вважають правомірною збройну агресію російської федерації як терористичної держави проти України та окупацію території України;
- виправдання або визнання правомірними будь-яких порушень збройної агресії російської федерації проти України, у тому числі представлення збройної агресії російської федерації проти України як внутрішнього конфлікту, громадянського конфлікту, громадянської війни, заперечення тимчасової окупації частини території. України;
- прославлення осіб, які здійснили збройну агресію російської федерації проти України, представників збройних формувань російської федерації, нерегулярних російських збройних формувань,

збройних формувань та груп найманців, які створені, утримуються, керуються та фінансуються російською федерацією, а також представників окупаційної адміністрації російської федерації, у тому числі її органів управління, та інших структур, які виконують функції, тісно пов'язані з державним управлінням на тимчасово окупованих територіях України, та самопроголошених контрольних органів російської федерації, які перебрали на себе здійснення державних функцій на тимчасово окупованих територіях України, в тому числі шляхом позначення їх узагальненими термінами «повстанці», «ввічливі люди», «ополченці».

Водночас, телерадіоорганізація не несе відповідальності за такі пропагандистські заяви, які були оприлюднені в прямому ефірі, якщо автором даної пропагандистської заяви є особа, яка не є ведучим чи іншим працівником телерадіоорганізації (крім випадків, коли працівники телерадіоорганізації не вжили заходів до припинення правопорушення під час прямого ефіру [1].

Також важливою проблемою правового регулювання діяльності медіа в умовах воєнного стану є захист безпеки журналістів. Законодавство України, зокрема Закон України «Про державну підтримку медіа, гарантії професійної діяльності та соціальний захист журналіста» передбачає перелік гарантій убезпечення журналістів під час відрядження у місця надзвичайних подій та умови їх діяльності в цих відрядженнях. А саме, відповідно до ст. 15 цього закону, медіа можуть відряджати журналістів для виконання професійних завдань у місця надзвичайних подій за умов гарантування відшкодувань, обов'язкових виплат і пільг, інших відшкодувань і виплат відповідно до законодавства про охорону праці та соціальний захист громадян. У разі неможливості забезпечення визначених на такі випадки гарантій медіа не мають права відряджати працівників у місця надзвичайних подій без їхньої згоди. Відряджені у місця бойових дій, журналісти підлягають обов'язковому страхуванню за рахунок роботодавця та повинні бути забезпеченими належними документами, знаковими, сигнальними та іншими засобами позначення особи представника медіа, засобами, призначеними для захисту від уражень вогнепальною зброєю, осколкових уражень, медичними аптечками [6].

Дискусійним залишається питання регулювання діяльності та правового захисту осіб, які не мають правового статусу журналістів, але висвітлюють чи фіксують події, пов'язані зі збройною агресією. Це стосується, зокрема, блогерів, фіксерів, інших «творців контенту» в Інтернет-мережі, які сьогодні здійснюють великий медійний вплив на громадську думку, проте не зареєстровані як суб'єкти у сфері медіа.

У чинному національному законодавстві України правовий статус цих осіб чітко не визначений. Також в законодавство більшості країн поняття «блогер», «фіксер» увійшли без належного визначення. На нашу думку, блогер – це особа, яка створює та публікує власний контент в Інтернеті через різні платформи, щоб інформувати, розважати чи обговорювати, вільно висловлюючись на будь-яку тему. Фіксер – це особа, яка допомагає журналістам знаходити інформаційні ресурси та забезпечує доступ до подій або координує контакти з місцями подій новин чи ньюсмейкерами для збору новин чи ведення журналістики. У випадках, коли доступ до джерел або подій ускладнений або обмежений в умовах воєнного стану, фіксер може бути досить важливим посередником для журналістів у роботі над матеріалами та отриманні достовірної інформації [7].

Відповідно до законодавства України «Про медіа», такі особи мають право прийняти рішення про реєстрацію виключно на добровільних засадах як учасників онлайн-медіа. Це означає, що після поширення інформації через їхні облікові записи на платформах, які служать для обміну інформацією, у разі регулярності вони могли подати заявку на отримання звання суб'єкта онлайн-медіа відповідно до Закону «Про медіа». Наприклад, блогер, який регулярно оновлює опубліковані на YouTube відео на різні теми, може вирішити зареєструватися як онлайн-медіа, щоб скористатися правами та гарантіями захисту, передбаченими законом [2]. Зокрема, державна реєстрація може надавати низку можливостей, серед яких, наприклад: проходження акредитації на окремі заходи, а також отримання дозволу на зйомку як журналіст; отримання посвідчення журналіста і гарантій, передбачених для них законодавством; брати участь у конкурсах і тендерах на висвітлення діяльності органів державної влади і місцевого самоврядування; отримання державної підтримки як медіа, участь у конкурсах, грантах тощо; брати участь в органах співрегулювання.

Але очікувано, що державна реєстрація надає не тільки можливості, але й наділяє блогера обов'язками суб'єкта медіа, як-от: забезпечення дотримання вимог щодо структури власності, зазначення вихідних даних, обов'язок своєчасного внесення змін до реєстру тощо. До того ж щодо зареєстрованого блогера проводяться перевірки Національною радою України з питань телебачення і радіомовлення, і він нестиме відповідальність, що застосовується до суб'єктів медіа відповідно до Закону. На жаль, існує безліч випадків, коли незареєстровані суб'єкти онлайн медіа поведуться недобросовісно та працюють в інтересах держави-агресора, анонімно або

використовуючи при цьому псевдонім. Це значно ускладнює їх ідентифікацію та притягнення до відповідальності за вчинені правопорушення.

В інтересах вирішення питань забезпечення національної безпеки та захисту людей, які несистематично займаються журналістською діяльністю, пропонується детальніше окреслити правове регулювання їх діяльності, адже їх вплив сьогодні вже конкурує з впливом медіа. При розробці законодавства щодо цього питання доцільно звернутися до рекомендацій Комітету міністрів Ради Європи державам-учасникам СМ/Rec(2016) [8]. Зокрема, Рекомендаціями визначені такі критерії належності до медіа та обов'язковій державній реєстрації при цьому: 1) Намір діяти як медіа. Якщо суб'єкт у своїй діяльності позиціонує себе як медіа; 2) Мета й основоположні цілі медіа. Мета діяльності такого суб'єкта має розглядатися в розрізі медіа; 3) Охоплення аудиторії. У такої особи є достатня кількість споживачів контенту та охоплення аудиторії, що говорить про масове поширення; 4) Поширення контенту. Контент оновлюється регулярно, безперервно, протягом певного періоду часу.

Щодо відповідальності, то журналісти, фіксери, блогери повинні нести її за порушення законодавства на однакових підставах.

Висновки. Правове регулювання діяльності медіа в умовах воєнного стану є одним із ключових напрямів забезпечення національної безпеки, свободи слова та підтримки демократичних принципів в Україні. Запроваджені механізми, передбачені Законом України «Про медіа» та іншими нормативними актами, дозволяють зберігати сьогодні баланс між свободою вираження поглядів і захистом державних інтересів. З одного боку, державна політика спрямована на обмеження дезінформації, пропаганди та діяльності медіа держави-агресора. З іншого боку, вона передбачає захист прав журналістів, їхнє право на доступ до інформації та свободу діяльності, що є фундаментом демократії.

Однак існують виклики, які потребують подальшого вдосконалення законодавства та практичного впровадження. Це, зокрема, ефективне забезпечення безпеки журналістів, контроль за дотриманням вимог закону всіма учасниками медіа-сфери (блогери, фіксери) та уникнення надмірних безпідставних обмежень свободи слова. У цьому контексті важливим є регулярний моніторинг впроваджених заходів і врахування міжнародного досвіду.

Отож, вдосконалення правового регулювання діяльності медіа в умовах воєнного стану сприятиме не лише захисту інформаційного

простору України, але й зміцненню національної єдності, морального духу суспільства та його стійкості перед викликами сучасної війни.

Список використаних джерел:

1. Цельєв О., Рудакевич О. Діяльність ЗМІ під час воєнного стану. *Право в умовах війни*. URL: <https://law-in-war.org/diyalnist-zmi-pid-chas-yovennogo-stanu/> (дата звернення: 12.10.2024)
2. Про медіа: Закон України від 13.12.22 р. № 2849-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20#Text> (Дата звернення 12.10.2024 року)
3. Про організацію взаємодії між Збройними Силами України, іншими складовими сил оборони та представниками медіа на час дії правового режиму воєнного стану: Наказ Головнокомандувача Збройних сил України від 03.03.2022 №73 URL: https://www.mil.gov.ua/content/files/nakaz73_zi_zminamu_2024.pdf (Дата звернення 12.10.2024 року)
4. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року. № 2341-III URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (Дата звернення 10.10.2024 року).
5. Спільна заява Міністерства культури та інформаційної політики України, Міністерства оборони України та представників ЗМІ від 27.04.2022 URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/spilna-zayava-ministerstva-kulturi-ta-informacijnoyi-politiki-ukrayini-ministerstva-oboroni-ukrayini-ta-predstavnikov-zmi> (Дата звернення 11.10.2024 року).
6. Про державну підтримку медіа, гарантії професійної діяльності та соціальний захист журналіста : Закон України від 23.09.97 р. № 540/97-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1997. № 50. Ст. 302. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/540/97-vr#Text> (Дата звернення 11.10.2024 року).
7. Головенко Р.Б. Правовий статус блогерів в Україні: аналіз ЗМІ. URL: <https://imi.org.ua/monitorings/pravovyj-status-bloggeriv-v-ukrayinianaliz-imi-i53699>
8. Recommendation CM/Rec(2016)4 of the Committee of Ministers to member States on the protection of journalism and safety of journalists and other media actors. URL: https://www.coe.int/en/web/freedom-expression/committee-of-ministers-adopted-texts/-/asset_publisher/aDXmrol0vvsU/content/recommendation-cm-rec-2016-4-of-the-committee-of-ministers-to-member-states-on-the-protection-of-journalism-and-safety-of-journalists-and-other-media-#%2216456416%22. (Дата звернення 11.10.2024 року).